

Поліщук Н. М.,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри методики
викладання навчальних предметів
КЗ «Житомирський ОШПО» ЖОР

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ ДО ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОРОВ'Я УЧНІВ

Післядипломна освіта є невід'ємною складовою національної системи безперервної освіти. Вона надає кожній особистості можливість здійснювати постійне творче оновлення, розвиток та вдосконалення протягом усього життя [13]. Як стверджує В. Олійник, післядипломна освіта - достатньо новий вид освіти. Її виділення в окреме поняття стало наслідком усвідомлення того, що за сучасних умов потреба суспільства в кваліфікованих кадрах з високим рівнем професіоналізму та культури може бути задоволена лише на основі нової філософії освіти - "освіта через усе життя" [11, с. 8].

Як зазначає А. Кузьмінський [8, с. 16], неперервна педагогічна освіта - процес формування й становлення особистості педагога під час здобуття базової освіти у вищому навчальному закладі та поступального гармонійного розвитку особистості у процесі післядипломної освіти. Базова підготовка у ВНЗ - це формування кваліфікаційної, професійної та загальної культури педагога, а післядипломна - процес її збагачення, поглиблення й розширення. Система цілей і завдань післядипломної педагогічної освіти коригується конкретними потребами освітньої галузі, наявністю засобів, умов функціонування, рівнем підготовки педагогічних кадрів [8, с. 16].

Післядипломна освіта - спеціалізоване вдосконалення освіти та професійної підготовки особи шляхом поглиблення, розширення й оновлення її професійних знань, умінь і навичок. Вона складається з кількох напрямів діяльності, що сприяють зростанню професіоналізму вчителя: професійна перепідготовка, підвищення кваліфікації, науково-методична робота, безперервне інформаційне забезпечення цілісного педагогічного процесу й аналіз його результатів [2]. "Положенням про післядипломну освіту в Україні" від 27.02.1997 р. визначено структуру післядипломної освіти як спеціалізації, клінічної ординатури, стажування, підвищення кваліфікації і перепідготовки кадрів [12, с. 9].

Сучасна система післядипломної педагогічної освіти має складну будову і включає загальнодержавний, обласний, районний (міський), шкільний та самоосвітній рівні. Справжнім науково-методичними і навчальними центрами у регіонах стали обласні інститути післядипломної педагогічної освіти, в основі функціонування яких знаходиться навчальний процес як система організації навчально-розвивальної діяльності, у центрі якої - органічна єдність і взаємозв'язок викладання й учіння, що спрямована на досягнення цілей підвищення кваліфікаційного рівня педагогічних працівників [7, с.1]. При цьому під підвищенням кваліфікації розуміється процес і результат навчання працівників, головною метою якого є забезпечення потреб суспільства в кваліфікованих кадрах з високим рівнем професіоналізму та культури, спроможних компетентно, творчо і відповідально виконувати завдання, що стоять перед ними [12, с. 11]. Проте, якщо ще декілька років тому основною функцією післядипломної освіти вважалось підвищення кваліфікаційного рівня працівників, то при переході України до інноваційної стратегії розвитку, зазначає Т. Сорочан, післядипломна освіта вже не може обмежуватись лише перепідготовкою кадрів і не враховувати потреби професійного розвитку особистості, формування життєвих навичок, ціннісних орієнтацій [13].

Як зазначають українські вчені І. Зязюн, В. Кремень, В. Олійник, Н. Протасова, М. Романенко, О. Савченко, В. Семиченко, Т. Сорочан та інші, саме в системі післядипломної педагогічної освіти забезпечується цілісність, неперервність, випереджувальна спрямованість підготовки вчителів загальноосвітніх навчальних закладів, що сприяє їх професійному розвитку та розвитку професійних компетентностей [1].

Серед головних проблем сьогодення на одне з перших місць у державі в цілому та в освітній діяльності зокрема виходить проблема збереження здоров'я покоління. Дослідниками, зокрема О. Матафоною [9, с. 2-3], відзначається катастрофічне *зниження рівня здоров'я дітей і підлітків, що чинить негативний вплив на якість освітніх результатів*. У зв'язку з цим, на думку вченої, актуалізується проблема збереження здоров'я дітей і підлітків, що спричиняє необхідність *спеціальної підготовки педагогів до здоров'язбережувальної діяльності в умовах підвищення кваліфікації*. Зазначимо, що *підготовка* - загальний термін для позначення різних видів навчання, зумовленого змінами у характері змісту професійних завдань. Під підготовкою розуміється формування і збагачення установок, знань і умінь, необхідних для адекватного виконання специфічних завдань [9, с. 11]. Здоров'язбережувальна діяльність в освіті як міждисциплінарний, багатоаспектний і довготривалий процес вимагає спеціальної підготовки педагогів до її здійснення. Вчитель, який має відповідні базові знання з анатомії та фізіології людини, ботаніки і хімії, біології та екології, може і повинний, оволодівши методологією і філософією здоров'я, системою відповідних знань і оздоровчих технологій, методикою здоров'язбережувальної освіти і виховання, стати активним організатором оздоровчої роботи в школі та за її межами.

Підготовка вчителя до розвитку здоров'язбережувальної компетентності учнів може здійснювати шляхом стаціонарної або післядипломної освіти. Вона стає можливою за умов забезпечення мотивації педагогів до здійснення відповідної діяльності, розробки моделі підготовки педагогів до здоров'язбережувальної діяльності у системі післядипломної освіти; запровадження навчально-методичного комплексу із здоров'язбережувальної діяльності (програми; форми організації підготовки, що включають науково-методичний супровід педагогів, які освоюють здоров'язбережувальну діяльність в режимі дослідно-експериментальної роботи; методичні і дидактичні матеріали) [9, с. 10-11].

Аналіз педагогічної, психологічної та методичної літератури з проблеми дослідження, зокрема робіт А. Зубко, Н. Васіної, О. Матафонові, А. Москальові, О. Шатрової та інших дозволяє констатувати, що для підготовки вчителя до формування здоров'язбережувальної компетентності учнів в системі післядипломної освіти найбільш продуктивними можна вважати низку методологічних підходів, серед яких провідне місце посідають системний, аксіологічний, андрагогічний, акмеологічний, валеологічний, особистісно-орієнтований, діяльнісний, компетентнісний. О. Матафонова відзначає, що у системі підготовки педагога у ВНЗ формування професійних позицій, орієнтованих на вирішення проблем здоров'я дітей і підлітків, не належить до затребуваних студентами завдань професійної підготовки. Ці завдання є актуальними уже при сформованих професійних компетенціях і досягнутому рівні професійної зрілості, коли у педагогів з'являються нові сенси в реалізації цілей саморозвитку [9, с. 11-12]. Тому провідними у підготовці педагогів до здоров'язбережувальної діяльності у системі післядипломної педагогічної освіти дослідниками визначаються *акмеологічний та аксіологічний підходи*.

Інноваційна активність педагогів у сфері здоров'язбереження пов'язана не лише з актуальністю проблеми здоров'я у контексті педагогічної реальності, але й з утворенням нових особистісних смислів, із зміною цінностей і статусу самої особистості. З позицій *акмеологічного підходу* підготовку педагогів у системі післядипломної

педагогічної освіти слід розглядати як механізм розвитку професійної мобільності й вирішення нових завдань у соціокультурній і професійній діяльності.

Ґрунтуючись на положеннях акмеологічного підходу, освоєння здоров'язбережувальної діяльності дослідниками розглядається як чинник актуалізації "вершинних" можливостей педагогічної майстерності. Використовуючи ідею предметно-професійної позиції, що утримує ціннісно-особистісний сенс (В. Слободчиков), вони відмічають необхідність розробки моделі підготовки педагогів до здоров'язбережувальної діяльності, як "нормативно-вікової моделі розвитку" [9, с. 11].

З позицій аксіологічного підходу до підготовки педагогів до здійснення здоров'язбережувальної діяльності як соціокультурної діяльності актуалізується перетворення цінностей, "добудова" соціально затребуваних компетенцій [9, с. 11-12]. *Аксіологічний підхід* дозволяє зорієнтувати систему післядипломної педагогічної освіти на формування у фахівців реальних уявлень про справжні і уявні цінності життя, діяльності, здоров'я, на вибір позитивної стратегії взаємодії з навколишнім світом [3, с. 12].

Ціннісне ставлення до здоров'я розглядається дослідниками як системне і динамічне утворення особистості на основі мотиваційно-емоційної сфери і сукупності знань про здоров'я, яке відображається у свідомо обраному способі життя [5, с. 159-164]. О. Єжова зазначає, що основними педагогічними чинниками формування ціннісного ставлення до здоров'я є: освітнє середовище; всебічна діяльність суб'єктів педагогічного процесу; діяльність педагогічного колективу; мотивація учнів та педагогів щодо здорового способу життя.

Системний підхід дозволяє розглядати формування здоров'язбережувальної компетентності педагогів як єдину систему, в якій увесь освітній процес організовується на принципах адекватності й здоров'язбереження [15], як процес формування здоров'я людини, природних та соціальних умов його збереження і зміцнення, що організується як системний педагогічний процес у логічному зв'язку всіх його етапів і спрямовується на гармонійний і різнобічний розвиток особистості.

З такої точки зору, здоров'я можна розглядати як цілісний, динамічний стан людини, що характеризується, перш за все, силою (могутністю) механізмів самоорганізації, які забезпечують здатність організму протидіяти впливу негативних чинників і компенсувати патологічні процеси (коли в цьому виникає необхідність). Крім того, здоров'я відрізняється пластичністю (гармонійністю) інформаційного, енергетичного, структурного забезпечення процесів самоорганізації.

Людина здатна пізнавати і відбивати через себе картину оточуючого світу, відчувати своє власне місце в суспільстві, самовиявлятися через соціальну активність, що свідчить про вищу форму інтеграції людини, тому ці якості можна використовувати при оцінюванні психічних та соціальних (духовних) аспектів здоров'я. Таким чином, здоров'я це категорія не тільки медико-біологічна, а й соціальна (духовна). Біологічна сутність здоров'я полягає в здатності біосистеми "людина" до самоорганізації (самовідновлення, саморегуляції, самовідтворення, компенсації) і саморозвитку. Виходячи із вищезазначеного, виховання особистості має здійснюватися із врахуванням морального, естетичного, психофізичного рівня її розвитку. Адже неможливо зберегти тіло здоровим, не вдосконалюючи емоційно-вольову сферу, не працюючи з душею і моральністю.

Андрагогічний підхід у системі післядипломної педагогічної освіти - це спрямовуючий процес стимулювання, виховання, навчання й удосконалення дорослої людини під час професійної підготовки та перепідготовки, який інтегрує надбання індивідуального, творчого, особистісно зорієнтованого підходів [2, с. 8]. Його сутність полягає у таких принципових положеннях:

- 1) провідна роль у власній освіті належить самому фахівцеві;
- 2) навчання повинно виходити із індивідуальних особливостей того, хто навчається, відповідати його індивідуальним освітнім потребам та стимулювати зростання цих потреб;

3) у процесі навчання слід використовувати внутрішні сили особистості, спиратися на природне прагнення людини до саморозвитку, самовдосконалення, активізувати суб'єктивну сферу фахівця;

4) навчальний процес відбувається у спільній діяльності тих, хто навчає, з тими, хто навчається [7, с. 9].

На думку Л. Ніколенко, андрагогічний підхід дозволяє виокремити ті методи післядипломної педагогічної освіти, які найбільшою мірою підвищують мотивацію навчання, забезпечують проблемно-рефлексивний підхід, сприяють розвитку професійної компетентності, подоланню негативних тенденцій освіти. Якість професійної підготовки та перепідготовки в післядипломній освіті знаходиться у прямій залежності від рівня впровадження андрагогічного підходу [10, с. 284-287].

Як зазначає В. Буренко, андрагогіка як наука про навчання й освіту дорослих допомагає викладачеві у процесі перепідготовки опанувати вміннями, навичками з планування, реалізації, оцінювання і корекції процесу свого навчання, відборі змісту, форм, методів і прийомів навчання. Вона навчає дорослих враховувати свої (і своїх колег у навчанні) вікові, психологічні, соціальні, професійні особливості, використовувати свій (і своїх колег) досвід під час навчання, визначати свої навчальні потреби, мету навчання і шляхи її досягнення, сприяє створенню умов, необхідних для самореалізації людини і підвищення ефективності та результативності її життєдіяльності [2, с. 8].

З урахуванням андрагогічного підходу навчання будується за міждисциплінарними модулями. Провідна роль в його організації належить тому, хто навчається, тобто він є активним учасником, одним з рівноправних суб'єктів навчального процесу. Атмосфера під час навчання дружня, неформальна, заснована на взаємній повазі, спільній роботі за підтримки й відповідальності всіх учасників навчальної діяльності, створюючи необхідні умови для розвитку та самореалізації особистості педагога [10, с. 284-287].

Валеологічний підхід передбачає створення таких педагогічних умов в освітній установі, які б забезпечили збереження та зміцнення здоров'я усіх суб'єктів освітнього процесу і вплинули на формування у них здоров'язбережувальної компетентності. Валеологічний підхід на переконання В. Колбанова і Г. Зайцева [6] базується на 3-х принципах, визначених ученими як *формування, збереження і зміцнення здоров'я*.

Реалізація цих принципів пов'язана з дотриманням низки вимог: наявність оптимальних для людини біологічних, соціальних і природних чинників; раціональний спосіб життя, в який органічно входять елементи неспецифічної профілактики хвороб і шкідливих звичок. Реалізація цих принципів є достатньо складним процесом, який часто носить суперечливий характер і не завжди призводить до бажаного результату. Це зумовлено, перш за все тим, що в нашій державі поки що не виражена достатньою мірою позитивна мотивація до здоров'я і здорового способу життя. При цьому цінність здоров'я у суспільстві не займає перших позицій в ієрархії людських потреб, тоді як найголовнішим в реалізації здоров'я повинна бути його гуманістична цінність (людина повинна бути мірою речей).

Діяльнісний підхід розглядає діяльність як головне джерело формування особистості і чинник її розвитку. У діяльності особистість набуває досвіду, який, актуалізуючись, викликає розгортання внутрішніх її структур і надає тим самим професійній діяльності особистісний сенс. Діяльнісний підхід передбачає спрямованість навчально-виховного процесу на розвиток умінь і навичок особистості, застосування на практиці здобутих знань з різних навчальних предметів, успішну адаптацію людини в соціумі, професійну самореалізацію, формування здібностей до колективної діяльності та самоосвіти. У цілому діяльнісний підхід передбачає орієнтацію на розвиток творчого потенціалу особистості і дозволяє врахувати індивідуальні й вікові особливості кожного слухача за допомогою включення в діяльність, сприяє самореалізації і особистому зростанню [15, с. 111-116].

Особистісно орієнтований підхід організовує здоров'язбережувальний освітній процес, в якому пріоритет надається інтересам і потребам педагога, створенню безпечних і комфортних умов для розвитку його особистості. Цей підхід припускає також активну участь самого педагога в освоєнні культури здоров'я, формуванні особистого досвіду здоров'язбереження, який отримується через поступове розширення сфери спілкування і діяльності педагогів, розвиток саморегуляції, відповідальності за своє здоров'я, життя і здоров'я інших людей [15, с. 111-116].

Н.Денисенко зазначає, що ефективне застосування особистісно орієнтованих технологій передбачає створення здоров'язбережувальних і здоров'яформувальних умов, основними серед яких є: розвиток тіла і фізіологічних систем організму, розвиток пізнавальних процесів, формування психічних станів, вільний природний прояв позитивних емоцій, розвиток особистісних якостей, подолання негативного ставлення до особистого здоров'я, життя, власне себе, інших людей [4, с. 8-10].

Компетентнісний підхід у сфері післядипломної педагогічної освіти достатньо нове мало досліджене явище. На думку дослідників, зокрема В. Тушевої [14], компетентнісний підхід змінює мету і вектор змісту післядипломної освіти від передачі знань і умінь предметного змісту до формування розвиненої особистості зі сформованими життєвими і професійними компетентностями. Упровадження компетентнісного підходу в освітній процес закладів післядипломної педагогічної освіти передбачає розробку інтегрованих навчальних курсів, у яких предметні галузі співвідносяться з різними видами компетентностей, розширення в структурі навчальних програм міжпредметного компоненту. Відтак, компетентнісний підхід передбачає, що головним освітнім результатом є формування мотивованої компетентної особистості педагога, здатної швидко орієнтуватися в інформаційному просторі, що динамічно розвивається і оновлюється, отримувати, використовувати і створювати різноманітну інформацію, приймати обґрунтовані рішення і вирішувати життєві проблеми на основі отриманих знань, умінь і навичок із проблеми здоров'язбереження [15, с. 111-116].

Таким чином, у підготовці вчителя до формування здоров'язбережувальної компетентності учнів в системі післядипломної освіти найбільш продуктивними можна вважати такі методологічні підходи: системний, аксіологічний, андрагогічний, акмеологічний, валеологічний, особистісно-орієнтований, діяльнісний, компетентнісний. Вважаємо, що поєднання цих підходів у підготовці вчителя у системі післядипломної педагогічної освіти дозволять подолати суперечність між зростаючими потребами суспільства, сім'ї, освітніх установ у вирішенні проблем здоров'я дітей і підлітків і недостатньою орієнтацією професійної підготовки вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти на здійснення здоров'язбережувальної діяльності в умовах педагогічного процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богданова Г.С. Професійний розвиток учителів фізичного виховання у післядипломній педагогічній освіті // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: Харків: ХДАДМ (ХХІІІ), 2009. -№ 5. -292 с. -С. 22-25.
2. Буренко В.М. Андрагогічний підхід до професійної перепідготовки вчителя гуманітарного профілю : Автореферат дис.канд.пед. наук : 13.00.04 - теорія і методика професійної освіти. - К., 2005.-21 с.
3. Васина Н.А. Методика формування компетентности здоров'язбереження при обученні разделу биологии-8 : Автореферат дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 - теория и методика обучения и воспитания (биология, уровень общего образования). -Астрахань, 2010. - 23 с.
4. Денисенко Н.Ф. Освітній процес має бути здоров'язбережувальним // Дошкільне виховання. -2007. -№ 7.- С. 8-10.

5. Єжова О.О. Педагогічні фактори і умови формування ціннісного ставлення до здоров'я // Педагогічні науки. - Вип. 14. - С. 159-164.
6. Зайцев Г.К. Уроки Айболита: Учеб.пособие: Растаи здоровым / Под ред. В.В. Колбанова. -СПБ.: Акцидент, 1997. - 40 с.
7. Зубко А.М. Організаційно-педагогічні умови удосконалення навчального процесу в системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів : Автореферат дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 -теорія та методика професійної освіти. - К., 2002. - 25 с.
8. Кузьмінський А.І. Теоретико-методологічні засади післядипломної педагогічної освіти в Україні : Автореферат дис. ... докт. пед.наук : 13.00.04 - теорія і методика професійної освіти. - Київ, 2003.-42 с.
9. Матафонова О.И. Подготовка педагогов в системе повышения квалификации к осуществлению здоровьесберегающей деятельности в образовательных учреждениях / О.И. Матафонова : Автореферат дис. ... канд.пед. наук : 13.00.08. -теория и методика профессионального образования. - Чита, 2008. - 25 с.
10. Ніколенко Л.Т. Андрагогічний підхід до навчання педагогів у системі післядипломної освіти // Стан і перспективи апробації шкільної навчальної літератури: матеріали Всеукр. наук.-метод. конф. -Кіровоград: КОШПО ім. В. Сухомлинського, 2009. -С. 284-287.
11. Олійник В.В. Управління розвитком системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників професійно-технічної освіти: Науково-методичний посібник. -К.: ЩППО, 2001. - 207 с.
12. Положення про післядипломну освіту в Україні: Проект. -К.: Друкар, 1997. - С. 2.
13. Сорочан Т.М. Підготовка керівників шкіл до управлінської діяльності: теорія та практика : монографія / Т.М. Сорочан - Луганськ : Знання, 2005. - 384 с.
14. Тушева В.В. Компетентнісний підхід в системі вищої педагогічної освіти // Міжнародна науково-практична конференція «Інтегративний характер ціннісних вимірів освіти в стандартах Болонського процесу»
15. Шатрова Е.А. Теоретическая модель формирования здоровьесберегающей компетентности педагога // Вестник Томского государственного педагогического университета . -2012.-№2(117).-С. 111-116.

